

LUNDS
UNIVERSITET

Språk- och litteraturcentrum
Översättarutbildningen

EXAMENSARBETE VT 2018
MAGISTER I ÖVERSÄTTNING
DEL 2: ANALYS

Frihet förutsätter disciplin

När komplex spanska blir idiomatisk svenska

i en översättning av en populärvetenskaplig och filosofisk

text av Fernando Savater

Författare:

Eva Kälvelid

Handledare:

Ingela Johansson, spanska

Henrik Rahm, svenska

Sammandrag

Denna uppsats har sin utgångspunkt i min översättning av ett kapitel ur en nutida spansk filosofisk och populärvetenskaplig bok, *El valor de educar* av Fernando Savater (1997). Syftet med uppsatsen har varit att undersöka om textens komplexa karaktär och dess informationstäthet skulle kunna överföras till en svensk måltext som är idiomatisk och som samtidigt bevarar motsvarande innehåll och karaktär. I källtextanalysen använder jag mig av analysredskapen i Hellspong och Ledins *Vägar genom texten* (1997) och i analysens övriga delar finner jag stöd för mina analytiska resonemang i litteraturen av Rune Ingo, Per Lagerholm, Yvonne Lindqvist, Lita Lundquist, Lisa Holm och Lars-Johan Ekerot. I uppsatsens översättningskommentar är avsnitten indelade i 4.1 Syntax och nominaliseringar, 4.2 Konnektiver och expliciteringar samt 4.3 Retoriska element. I dessa avsnitt koncentrerar jag mig på och diskuterar ett antal aspekter av texten som belyser textens karaktär och som har utgjort problem i översättningsprocessen. I de exempel jag analyserar definierar jag de lokala strategierna som jag har använt. Resultatet i de analyserade exemplen visar att jag emellanåt får frångå den globala adekvansinriktade strategin i de lokala översättningsvalen, främst i fråga om syntaxen. Dessa förändringar görs då framför allt för att klargöra innehållet och den textuella strukturen. Beträffande textens innehåll, textbindningen, mina lexikala överväganden, de retoriska elementen och den argumentativa riktningen har dessa aspekter varit föremål för tolkning. Här har de lokala strategierna i exemplen varit mer adekvansinriktade i översättningen.

Arbetets engelska titel:

Freedom implies discipline. When complicated Spanish is transformed into idiomatic Swedish in a translation of a philosophic and popular science text by Fernando Savater.

Nyckelord:

Översättning, "El valor de educar", 'Frihet förutsätter disciplin', Savater, utbildning, filosofi, populärvetenskap, syntax, textbindning, retoriska element, komplex, idiomatisk

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
2. Källtextanalys	5
2.1 Kontext	6
2.1.1 Innehåll	8
2.1.2 Relation	11
2.1.3 Form	13
2.1.4 Syntes	15
3. Översättningen	15
3.1 Överväganden inför översättningen och översättningsstrategi	15
4. Översättningskommentar	17
4.1 Syntax och nominaliseringar	18
4.2 Konnektiver och expliciteringar	22
4.3 Retorisk bindning	27
5. Sammanfattning	30
Litteraturförteckning	32

1 INLEDNING

Denna magisteruppsats består av två delar, där den ena delen utgörs av en översättning av en populärvetenskaplig och filosofisk spansk text till svenska, det fjärde kapitlet ur boken *El valor de educar* av Fernando Savater (1997, Editorial Ariel). I den andra delen följer i tur och ordning en källtextanalys, överväganden inför översättningen och översättningsstrategi samt en översättningskommentar. De kunskaper som utbildningen har givit och Hellspong och Ledins analysverktyg (1997) har hjälpt mig att grundligt analysera texten inför arbetet med översättningen. I mina överväganden inför översättningen har jag utifrån textens specifika karaktär sökt att identifiera de svårigheter som en text av detta slag kan erbjuda. Det har i sin tur utgjort grunden för mitt val av lämplig global strategi, där jag valde en adekvansinriktad sådan. I uppsatsens översättningskommentar är avsnitten indelade i 4.1 Syntax och nominaliseringar, 4.2 Konnektiver och expliciteringar samt 4.3 Retoriska element. I avsnitten koncentrerar jag mig på och diskuterar ett antal aspekter av texten som belyser textens karaktär och som har utgjort problem i översättningsprocessen. I såväl översättningen som i mina överväganden och i översättningskommentaren har litteraturen av Rune Ingo, Per Lagerholm, Yvonne Lindqvist, Lita Lundquist, Lisa Holm och Lars-Johan Ekerot varit till stor hjälp.

Syftet med uppsatsen har varit att undersöka om textens komplexa karaktär och dess informationstäthet skulle kunna överföras till en svensk måltext som är idiomatisk och som samtidigt bevarar motsvarande innehåll och karaktär. Det rör sig om en komplex källtext som kan beskrivas som både informativ/didaktisk, populärvetenskaplig, expressiv/filosofisk och argumentativ. Författaren Fernando Savater räknas som en av 1900-talets stora spanska filosofer och han deltar aktivt och kontinuerligt i den offentliga diskussionen kring olika samhällsfrågor i Spanien (Enkvist 2006:97). Texten kan sägas vara avsedd för lekmän med intresse för utbildningsfrågor. Textens ämne är aktuellt med hänsyn till att utbildningens roll och utformning samt att utbildningsrelaterade problem ständigt diskuteras nationellt och internationellt.

2 KÄLLTEXTANALYS

Den källtext jag har valt utgör ett kapitel ur boken *El valor de educar* (Att undervisa är viktigt och kräver mod¹) som är skriven av den spanske filosofen och författaren Fernando Savater. Boken med dess fjärde kapitel 'La disciplina de la libertad' är aldrig översatt till svenska, men har givits ut flera gånger – den första gången 1997 och senast 2011 (Editorial Ariel, Barcelona).

Textens sändare, Fernando Savater, född 1947 i San Sebastián, Spanien, är lärare i filosofi och etik och har skrivit essäer, artiklar, romaner och dramer. Flera av de femtiotalet böcker han har skrivit har blivit bästsäljare och har översatts till ett flertal olika språk bl.a. till franska. De mest berömda av dem är inriktade på att göra filosofi tillgänglig för unga människor. Savater definierar sig som agnostiker och ser sig själv som "un filósofo de compañía" (en filosofisk följeslagare). Han ser filosofi som en kontinuerligt kritisk verksamhet, där det är nödvändigt att uttrycka sin uppfattning, även om den provocerar. Då hans idéer fått stor spridning, och genom sitt engagemang i olika samhällsfrågor, har Savater blivit en oundgänglig referenspunkt för en hel generation spanjorer. Hans tänkande har även vunnit inflytande i andra spankstalande områden i världen. Exempelvis riktar han sig i essän *El valor de educar* till lärare i Mexiko. Fernando Savater har tilldelats en rad olika priser för sitt skrivande, bland annat Octavio Paz-priset år 2012. Han har också aktivt deltagit i ett flertal organisationer för fred, däribland ¡Basta Ya! (Nu får det vara nog!) – en politiskt obunden sammanslutning som tilldelades Sacharov-priset år 2000 för sina protester mot terrororganisationer som ETA och för sitt försvarande av rättsstaten. På grund av sin kritik mot den baskiska nationalismen levde Savater under ETA:s dödshot och med livvakt under åren 2001-2011. Hans politiska ställningstagande kan betraktas som socialliberalt (Enkvist 2006:97-98).

¹ I boken *Spanska tänkare under 1900-talet* presenterar Inger Enkvist detta verk och andra av bland andra Fernando Savater.

2.1 Kontext

Med sin bok väcker Savater frågan om vad som bör göras för att skolans fostrande roll ska få större plats i den diskurs som präglar samhällsdebatten kring utbildningsfrågor.

Författaren menar att utbildningsbegreppet även innefattar moralisk fostran och medborgarkunskap, och att detta därför är en uppgift för hela samhället - inte bara för skolväsendet. I bokens prolog lyfter Savater fram den grundläggande undervisningens betydelse. Författaren har medvetet valt det polysema ordet *valor* i bokens titel - ett ord som på spanska kan betyda både värde och mod - och uttrycker i prologen sitt stöd för den modiga lärarkåren som undervisar i ett fordrande och förvirrat samtidsklimat. Hans önskan (syftet) är att boken skall väcka debatt för att förbättra undervisningens förutsättningar.

Det rör sig om en filosofisk och populärvetenskaplig text med utbildning som tema. Texten ingår i en bok som benämns som essä och som utgörs av filosofiska reflektioner och argumenterande resonemang kring utbildning och fostran i relation till vårt samhälle. När den skrevs riktade den sig framför allt till lärare inom det mexikanska skolväsendet, då en facklig lärarorganisation tidigare hade bett Savater skriva en essä för deras medlemmar om undervisningens betydelse. Frågan om utbildningens roll och utformning är mer aktuell än någonsin i många länder. Vi som lever år 2018 har tillgång till det facit som visar att problem som Savaters bok tar upp i relation till utbildning - ungdomsvåld, drogmissbruk, minskat läsintresse och rasistiska tankegångar - fortfarande existerar. Boken skulle alltså ännu kunna vara relevant också för andra mottagare, dvs. läsare i andra, icke-spansktalande länder. Läsaren bör ha intresse för utbildningsfrågor och filosofiska frågor för att ha behållning av boken. Den tar upp och besvarar väsentliga frågor som aktualiseras genom den globala kris som råder på utbildningsområdet: vad utbildning egentligen är och vad vi förväntar oss av den, den svåra balansen mellan frihet och disciplin, de humanistiska ämnenas tillbakagång, var gränserna skall dras för skolans neutrala förhållningssätt, vilken familjens roll är, frågan om en moralisk fostran och även frågan om det behövs en särskild medborgarkunskap. I slutet av boken presenteras också en antologi med texter som speglar olika tänkares syn på utbildning – skrivna av filosofer från 800-talet f.Kr. och framåt. Bokens innehåll präglas av en filosofisk diskurs och en populärvetenskaplig i det att Savater resonerar kring de olika filosofiska ställningstagandena kring temat utbildning. Framställningsformen är utredande, argumenterande och i viss mån beskrivande

(Hellspång och Ledin 1997:21). I sin text konkretiserar också Savater det abstrakta innehållet genom att dra paralleller mellan olika fenomen:

Ex. 1 sp La educación constituye así algo parecido a una obra de arte colectiva que da forma a seres humanos en lugar de escribir en papel o esculpir en mármol (r. 85).

Ex. 1 sv På så sätt utgör undervisning något som liknar ett kollektivt konstverk som gestaltar människor i stället för att skriva en text på papper eller skulptera i marmor (r. 86).

Boken kännetecknas av en förhållandevis smal kod där ämnet utbildning tas upp utifrån ett filosofiskt och populärvetenskapligt perspektiv. Författaren för olika resonemang som har en förhållandevis avancerad textuell struktur för en svensk läsare van vid klarspråk, och de filosofiska resonemangen gör att texten får en specifik och särskiljande karaktär från en text med mer allmänt innehåll (Hellspång och Ledin 1997:55). Utöver i vanlig bokform finns verket numera också tillgängligt i pdf-format på internet, varför mediet får betraktas som öppet, även om texten förutsätter ett intresse för ämnet och goda kunskaper i det spanska språket. Savater är sändaren av sin text där de mexikanska fackligt anslutna lärarna är de primära mottagarna och alla andra med intresse för ämnet är de sekundära. (Bokens epilög är riktad till dem som fattar beslut i utbildningsfrågor på ministernivå, men denna analys fokuserar på ett enda kapitel i boken.) Savaters text präglas av horisontell och vertikal intertextualitet i det att den hänvisar till andra texter inom samma eller andra genrer (Hellspång och Ledin 1997:57). Olika filosofer nämns i texten, och deras tankegångar presenteras via citat eller indirekt anföring och aktualiseras genom att Savater refererar till deras idéer i presens, som i följande exempel:

Ex. 2 sp Ni siquiera Rousseau creo que pensase de otro modo, pues su «libertad» natural no es más que adaptación a determinaciones espontáneas ignoradas como tales [...] (r. 230)

Ex. 2 sv Jag tror inte ens att Rousseau tänkte annorlunda, för hans naturliga «frihet» är inget annat än en anpassning till spontant fattade beslut, [...] (r. 236)

2.1.1 Innehåll – teman, propositioner, perspektiv och kronologi

Källtexten är strukturerad på följande sätt och med dessa rubriker: Prolog 'Brev till en lärare', kapitel 1 'Människans inneboende förmåga att lära', kapitel 2 'Undervisningens innehåll', kapitel 3 'Familjens reträtt', kapitel 4 'Frihet förutsätter disciplin', kapitel 5 'Går vi mot en framtid utan humaniora?', kapitel 6 'Att bli allsidig genom utbildning', epilog 'Brev till en minister', appendix I 'Förklaring och försvar av en medborgarutbildning', appendix II 'Olika tänkares syn på utbildning' samt en bibliografi. Boken omfattar 213 sidor, och jag har valt att översätta kapitel 4 (21 sidor).

'Undervisningens betydelse och förutsättningar' kan ses som hela bokens sammanfattade makrotema för de olika kapitlens rubriker och innehåll. 'Frihet förutsätter disciplin' kan ses som det fjärde kapitlets makrotema som liksom de andra kapitlens makroteman är ett rubricerat sådant (Hellspong och Ledin 1997:121). Jag finner två möjliga makropropositioner som säger något om kapitlets tema: 'Vi uppnår frihet genom att integrera och anpassa oss' och 'Man kan inte undervisa ett barn utan att emotsäga det, vilket alltid är kännbart.' Makropropositionerna behöver rekonstrueras till en sammanfattning av författarens resonemang och illustrerande exempel i hela kapitlet. Såväl makroteman som mikropropositioner får utläsas i en sammanfattning av olika textavsnitt, och deras innehåll kan signaleras via argumentativa fraser med en påståendefras där konnektiven exempelvis kan understryka resonemanget eller där argumentationen kan förstärkas via en metafor (Holm 2017b:60, 55):

Ex 3 sp De modo que en cualquier caso los niños son reclutas forzosos [...] (r. 113)

Ex 3 sv Så i vilket fall som helst är barn tvångsinkallade rekryter [...] (r. 115)

Textavsnittens struktur varierar genom texten, varför det är svårt att utläsa ett generellt upplägg som gäller för samtliga avsnitt. Textavsnitt som präglas av mer utredande karaktär kan exempelvis inledas med en anekdot, med att presentera en tes, ett påstående, ett visst synsätt eller hur någon annan filosof resonerat kring temat. Utifrån sådana utgångspunkter i avsnittet utvecklar Savater sin tankegång, reflekterar kring den och drar en eller flera logiska slutsatser. Därefter kan avsnittets implicita makrotema följa och som sedan

kommenteras i avsnittet, och där innehållet i mikropropositionen kan signaleras via en konnektiv (Hellspong och Ledin 1997:105-107 och 124-125):

Ex 4 sp El maestro no estudia en el niño el modelo de madurez de éste, sino que es el niño quien ha de estudiar orientado por un ejemplo de excelencia [...] (r. 335) [...] Si no es el educador el que le ofrece el modelo racionalmente adecuado, el niño no crecerá sin modelos [...] (r. 354)

Ex 4 sv Det är inte läraren som har barnets mognadsmönster som förlaga, utan det är barnet som behöver studera, vägledt via en mycket kunnig förebild [...] (r. 338) [...] Om inte läraren erbjuder en avpassad och förnuftigt vald förebild för barnet, kommer det inte att växa upp utan sådana [...] (r. 360) (auktoritetsbegreppet som implicit mikrotéma)

Propositionerna kan ses som teser som klargör det budskap författaren vill få fram i texten (Hellspong och Ledin 1997:122). Nedan följer de mikroteman och mikropropositioner jag har kunnat utläsa ur källtexten.

Mikroteman	Mikropropositioner
den nödvändiga vuxenförebilden	Bildning av olika slag bör åläggas eleven som mönster att lära sig av.
sagan om det kreativa barnet	Barnet har utvecklingsmöjligheter som antingen behöver kanaliseras eller förkastas, och ingen pedagogisk process är möjlig utan en viss disciplin.
disciplinbegreppets olika definitioner	Hur ska vi förhålla oss till disciplinbegreppet i undervisningen?
lekens för- och nackdelar	Leken är nödvändig som drivfjäder i lärandeprocessen, men större delen av innehållet i skolans undervisning kan inte läras genom lek.
ett kreativt och disciplinerat arbete	Man kan inte separera det kreativa arbetet som skapar kulturen från disciplinen som krävs för att ta sig an densamma.
auktoritetsbegreppet	Det är inte barnen som opponerar sig mot en utbildande auktoritet, utan de vuxna som får dem att revoltera.
våldet i skolan	Eftersom en stor del av de halvt våldsamma situationerna härrör från sociala konflikter kan inte skolan ta ansvar för dem och lösa dem.
undervisandets konst	Undervisandet kräver mycket av den som undervisar och är mer av en konst än en vetenskap.

Jag finner inget explicit uttryckt text-du i källtexten (det aktuella kapitlet av boken). Det finns däremot ett tydligt subjektsperspektiv som inkluderar författaren och andra vuxna som undervisar. Författaren är närvarande i texten, och läsaren får på ett kollegialt sätt följa med i hans resonemang, uttryckt med ett inkluderande vi (Hellspong och Ledin 1997:136):

Ex 5 sp Todos los que hemos dado clase alguna vez, sobre todo a un público muy joven, entendemos bastante bien el sentido de este dilema bastante truculento. (r.14)

Ex 5 sv Alla vi som någon gång har undervisat, och då framför allt mycket unga människor, förstår ganska väl detta till synes gruvliga dilemma. (r. 14)

Via opersonliga konstruktioner zoomar författaren ut och betraktar olika fenomen genom ett utifrån-perspektiv. Detta sker ofta i anslutning till ett historiskt perspektiv och ett jämförelseperspektiv, där en annan filosofisk tänkare får komma till tals i texten. I detta jämförelseperspektiv kan också olika synsätt på ett begrepp ställas mot varandra i en antites (Hellspong och Ledin 1997:138-143):

Ex 6 sp La respuesta estriba en comprender que la libertad de la que estamos hablando no es un *a priori* ontológico de la condición humana sino un logro de nuestra integración social. A ello apuntaba Hegel, cuando estableció que «ser libre no es nada, devenir libre lo es todo». (r. 194)

Ex 6 sv Svaret grundar sig på förståelsen för att den frihet vi talar om inte är *a priori*, ett obestridligt faktum i beskrivningen och förklaringen av mänskliga livsvillkor, utan något vi uppnår i vår sociala integration. Hegel påtalade detta när han fastslog att «det betyder inget att vara fri, att bli fri betyder allt». (r. 194)

Kronologin i texten synliggörs då det som utreds i kapitlet leder över i det nästkommande. Det finns dock kronologihopp på några ställen där författaren refererar till något som togs upp tidigare i boken. Dessa tillbakablickar fungerar som hållpunkter för de nya resonemang som förs. Man kan också tala om en jämförelsedisposition då exempelvis olikheterna i synsätt och tillämpning av pedagogiska metoder kontrasteras och betonas i texten (Hellspong och Ledin 1997:99):

Ex 7 sp [...]: por una parte, el poder disciplinario es el responsable final de cualquier procedimiento moderno de educación, [...]; por otra, no sabemos si ante esa omnimoda difusión de lo disciplinar debemos mantener una actitud crítica, apologética, cómplice, rebelde o neutral. (r. 581 och 589)

Ex 7 sv [...]: å ena sidan är den disciplinära makten ytterst ansvarig, oavsett vilken modern undervisningsmetod som används – [...]; å andra sidan vet vi inte om vi bör förhålla oss kritiskt, apologetiskt, medbrottsligt, upproriskt eller neutralt till utbredningen av dessa, disciplinärt sett, mångfacetterade metoder. (r.582 och 589)

2.1.2 Relation – attityd, asymmetri, argumentation och omtal

I fråga om textens attityder finns språkkonstruktioner som kännetecknas av icke-faktisk behövlighet, signalerade genom olika hjälpverb och adverbial, vilket kan ses som tecken på en viss attityd hos författaren i texten (Hellspong och Ledin 1997:133-134). I sådana textsammanhang fungerar själva språkhandlingen som ett retoriskt och förstärkande drag i författarens argumentation, och som en frågeformulerad sådan här nedan (Hellspong och Ledin 1997:167). Nedanstående frågeformulerade handling är tydligt inriktad mot att påverka läsarens hållning, och används för att styrka Savaters tidigare resonemang i texten, i det att några enkla svar på den fråga författaren ställer framstår som orealistiska eller rent av löjliga. Växlingen mellan olika tempus i texten skapar dynamik och framhäver argumentens relevans (Hellspong och Ledin 1997:70):

Ex 8 sp ¿[...] que habría de proponerse otro modelo de aprendizaje antidisciplinario, o ningún aprendizaje, o una disciplina indisciplinada o... o qué? (r. 613)

Ex 8 sv Att man skulle behöva bestämma sig för en annan antidisciplinär inlärningsmodell, eller ingen modell alls, eller en odisciplinerad disciplin eller ... eller hur gör man? (r. 619)

Relationen mellan sändaren och mottagaren kan ses som asymmetrisk i det att författaren Savater presenterar utbildningsfrågan och resonerar kring den utifrån en maktposition; det han yttrar får tyngd via stora kunskaper inom filosofi, etik och genom hans samhällsposition och roll. I de mer fackspråkliga textavsnitten framgår detta tydligt, och författarens hållning blir här mindre personlig och texten mer nominal. Han låter andra filosofer och andras uppfattningar komma till tals i texten, men det är Savater som styr när och hur dessa deltagare får komma till tals och presenteras för läsaren (Hellspong och Ledin 1997:53):

Ex 9 sp A fin de reconciliar la parte de coacción que implica toda enseñanza con el postulado de la libertad personal moderna algunos pedagogos insisten en que el objetivo de la enseñanza es desbrozar por imposición la libertad latente del neófito para que florezca plenamente. El propio Kant piensa de este modo, [...] (r. 306)

Ex 9 sv I syfte att förena tvångsaspekten, som följer med all undervisning, med vår tids antagande om personlig frihet, håller en del pedagoger fast vid att målsättningen med undervisning är att rensa bort kraven på den nya samhällsmedlemmen för att hen ska få blomstra helt och hållet. Självaste Kant tänker på detta sätt, [...] (r. 306)

Andra filosofers uttalanden, såsom av François de Closets nedan, används retoriskt av Savater för att stärka hans egen argumentation:

Ex 10 sp Pero sobre todo no emprendáis nada por vosotros mismos, no vayáis a esforzaros, a desgastaros, a fatigaros, a someteros a una disciplina que os obligue. Pagad, eso es lo único que tenéis que hacer. (r. 796)

Ex 10 sv Men uträtta framför allt inte något för egen maskin, sök inte anstränga er, slita ut er, trötta ut er, eller underkasta er en disciplin som sätter press på er. Betala, det är det enda ni behöver göra. (r. 797)

I de delar av texten där Savater refererar till själva undervisningssituationen blir omtalet med ”vi” mer direkt och texten mer verbal:

Ex 11 sp Como señalamos en el capítulo primero, es el educador quien ha de dar importancia a la ignorancia del alumno porque valora positivamente los conocimientos que a éste le faltan. (r. 270)

Ex 11 sv Som vi poängterade i det första kapitlet är det läraren som måste vara uppmärksam på det som eleven inte kan, eftersom läraren i realiteten känner till nyttan med de kunskaper som eleven ännu saknar. (r. 272)

När det handlar om mer allmänmänskliga resonemang kan författaren skapa närhet till läsaren genom att inkludera hen i textens text-vi (Hellspång och Ledin 1997:179-180):

Ex 12 sp Sólo los humanos podemos (relativamente, desde luego) adaptar el entorno a nuestras necesidades [...] [r. 213)

Ex 12 sv Endast vi människor kan omforma omvärlden efter våra behov (givetvis i relativ omfattning). (r. 216)

2.1.3 Form – konnektiver, retoriska element och textuell struktur

Koherensen i texten syns i dess konnektivbindning som binder samman de olika meningarna, expliciterar resonemangen, synliggör strukturen och skapar logik i texten. Textbindningen är mångfacetterad och innehåller såväl additiva (*y como en* – och liksom hos, *en efecto* – och faktiskt), konsekutiva (*por tanto* – följaktligen, *y no cabe duda* – och det är utan tvivel så) som adversativa konnektiva uttryck (*tampoco* – inte heller, *es acaso cierto* – eller är det kanske så,) plus finala (*para* och *a fin de que* – för att) samt andra retoriska uttryck med konnektiv funktion (*ni siquiera* – inte ens, *hace falta pues* – det är således nödvändigt, *por* – tack vare, *por supuesto* – givetvis, *pero en cualquier caso* – men i vilket fall som helst) (Hellspong och Ledin 1997:88-89).

När det gäller den retoriska bindningen konkretiserar Savater vissa resonemang genom att använda sig av metaforer: *es el embarque irremediable* (det är att utan återvändo äntra det skepp) (r. 174), *las «cadenas» sociales que se nos imponen* (de sociala ”bojor” som läggs på oss) (r. 235), *el lujo depredador* (rovdjurslystet plundrande) (r. 360)

Författaren förstärker också argumentationen genom anaforer eller antiteser samt genom situationsbundna språkhandlingar av retorisk karaktär: anaforen *Es poco, es algo, es todo, [...] (Det är inte mycket, det är något, det är allt, r. 173)*, antitesen ”*ser libre no es nada, devenir libre lo es todo*” (det betyder inget att vara fri, att bli fri betyder allt, r. 200) och språkhandlingen *¿Acaso es la belleza lo que os tienta?* (Är det kanske skönheten som frestar er?, r.780) (Hellspong och Ledin 1997: 164-165 samt 94 och 140).

Medan andra filosofer står för en mer markerad och expressiv retorik i texten är den mer sparsmakad från författarens sida, något som också synliggörs genom de nyanserande adverbiala orden och uttrycken i texten: *quizá ante todo* (kanske framför allt), *es preciso que* (det är nödvändigt att), *hace falta pues* (det är således nödvändigt), *de modo que en cualquier caso* (så i vilket fall som helst), *o sea porque* (om det så är för att) och *acaso* (möjligtvis).

Ibland kan konnektiverna saknas helt i texten eller vara inbäddade i olika språkliga konstruktioner, något som blir föremål för tolkning av innebörden i dessa fraser: *para asumirlas y transformarlas de modo emancipador* (med syftet att vi ska kunna axla dem och förvandla dem till något som frigör) (r. 237 resp. 242). Hellspong och Ledin pekar

på att en text av mer abstrakt karaktär överlåter slutledningen om innehållet till läsaren (1997:238).

Textens komplexitet och mångfacetterade karaktär syns i dess textuella struktur. Den innehåller en hel del abstrakta nominalfraser och verbalsubstantiv som gör texten informationstät: *su función de mediador social* (läraren skapar möjlighet att förstå samhället), *requisito inexcusable* (ett ofrånkomligt villkor), *la tiranía adulta* (de vuxnas tyranni), *las injerencias públicas* (samhällets inblandning), *la fugacidad de la vida* (livets flyktighet), *el cumplimiento de empresas* (att utföra uppgifter), *el descubrimiento de lo que somos* (upptäckten av vad vi är), *la limitación agobiante* (det kvävande i att vara begränsad). En del av dem är polysema eller präglas av en filosofisk diskurs, såsom exempelvis *la vocación* (fallenhet eller livsuppgift), *en el ser* (i tillvaron), *a priori* (ett obestriddigt faktum), *deficiencias zoológicas* (djuriska drifter) och *un núcleo original* (en unik kärna) och blir föremål för läsarens tolkning av texten (Hellspong och Ledin 1997:238). Här följer en textuellt informationstät situation med ett filosofiskt begrepp och ett verbalsubstantiv:

Ex 13 sp La educación es siempre un intento de rescatar al semejante de la fatalidad zoológica o de la limitación agobiante de la mera experiencia personal. (r. 166)

Ex 13 sv Undervisning är alltid ett försök att rädda en medmänniska från det biologiska ödet, eller från det kvävande i att vara begränsad av endast personlig erfarenhet. (r. 167)

Savater nyttjar verbfraser i textuella situationer där t.ex. lärarens konkreta undervisningssituation och mål beskrivs. Detta skapar en konkret motvikt till de abstrakta och filosofiska resonemangen i texten och gör den mer scenisk och dynamisk (Hellspong och Ledin 1997:69):

Ex 14 sp Todos los buenos maestros conocen su condición potencial de suicidas: imprescindibles al comienzo, su objetivo es formar individuos capaces de prescindir de su auxilio, [...] (r. 160)

Ex 14 sv Alla goda lärare är medvetna om möjligheten att själva bli överflödiga. I början är de oundgängliga, men deras målsättning är att forma individer kapabla nog att klara sig utan deras hjälp, [...] (r. 160)

2.1.4 Syntes

Textens framställningsform är framför allt utredande och argumenterande med beskrivande inslag, och författaren närmar sig undervisningsområdet utifrån en teoretisk-filosofisk utgångspunkt med ett populärvetenskapligt syfte. Innehållet konkretiseras genom nedslag i specifika undervisningssituationer. Det finns en röd tråd igenom texten med additiva, konsekutiva, adversativa, kausala och finala länkar samt andra uttryck med konnektiv funktion, och olika företeelser och samband förklaras och sammanfattas fortlöpande. Texten kännetecknas av disciplinerad retorik och konnektionen är tät och varierad. Många konnektiver markerar kontraster eller motsättningar i texten, och den retoriska bindningen kan bland annat fungera som förstärkning av argumentativa resonemang som präglas av ömsom närhet och ömsom distans genom att författaren växlar mellan ett text-vi och opersonliga konstruktioner. Delar av texten kan upplevas som lättillgängliga och konkreta i det att de är personliga, engagerande och har verbala och sceniska drag. Samtidigt kan den som helhet uppfattas som svår och abstrakt i det att den är skriftspråklig, fackspråklig, specifik samt har tydligt nominala drag. I de filosofiska reflektionerna får texten estetiska drag, och textens värderande ord tyder på ett visst perspektiv hos den som beskriver och berättar om verkligheten. Texten fokuserar samtidigt på ett specifikt ämne i denna verklighet, nämligen undervisningsområdet, och författaren till texten söker förmedla budskapet kring ämnet till läsaren.

3. Översättningen

3.1 Överväganden inför översättningen och översättningsstrategi

När jag först började läsa Savaters bok bjöd de utförliga resonemangen där författaren utvecklar sina tankegångar på ett särskilt motstånd. Det rör sig om en komplex text; den har en informativ/didaktisk funktion såsom populärvetenskaplig text för lekmän och en expressiv funktion då texten har mångtydiga och skönlitterära drag samt tar upp eviga frågor kring levernet på jorden. Den har också en övertalande funktion med författaren som en huvudsaklig sändare av texten. Rune Ingo redogör för det som kännetecknar olika

texttyper i *Konsten att översätta* och ställer de olika översättningssvårigheterna i fackspråkstexter och skönlitterära texter mot varandra. Utifrån hur jag uppfattar texten och med vägledning av Ingos presentation drar jag slutsatsen att texten är en mångtydig text med skönlitterära drag; Savaters snirkliga språkbruk präglar det semantiska innehållet och textens form. Den dryftar tidlösa frågor och har en expressiv karaktär; författaren ger själv eller via andra tänkare på olika sätt uttryck för en viss uppfattning i texten – antingen mer dämpat eller mer kraftfullt. Samtidigt är texten fackspråklig i det att den är skriven för att förmedla en viss information och nyttjar en del domänspecifika termer (filosofispråk) (Ingo 2007:216 och 226-227), och det är således viktigt att översättningen förmedlar informationen på en idiomatisk svenska som är begriplig för läsaren.

Om jag jämför Savaters *El valor de educar* med hans *Ética para Amador*², en bok där han framför allt riktar sig till ungdomar, skiljer sig böckerna åt både i fråga om målgrupp och textens karaktär. Boken *Ética para Amador* präglas av ett enklare och mer vardagligt språk med mer påtagligt personligt tilltal. Den kännetecknas inte heller av en genomgående argumenterande retorik och språkligt komplexa filosofiska reflektioner och hänvisningar som boken *El valor de educar*, där språket också kan ses som mer formellt även om det också finns ett personligt tilltal. Per Lagerholm framhåller skillnaden i formalitet mellan olika texter. I sin bok *Stilistik* talar han om att i texter där relationen mellan sändare och mottagare bygger på en större närhet blir språket mindre formellt, dvs. mindre skriftspråkligt. I texter där det finns en viss distans mellan sändare och mottagare, som i fallet *El valor de educar*, blir språket i gengäld mer formellt (Lagerholm 2008:53). I översättningen av den aktuella texten skall översättaren således ta hänsyn till ett mer formellt språk som bär ett visst retoriskt innehåll, en viss form och stil och som är riktad till en målgrupp med högre sakkunskap än ungdomar utan att målgruppen för den skall behöva ha specialkunskaper inom filosofi eller undervisning. Det handlar alltså både om att ta läsaren till texten och samtidigt skapa en begriplig måltext (Lindqvist 2005:36). Yvonne Lindqvist framhåller att översättaren väljer översättningsstrategi för en viss litteratur utifrån den position som denna litteratur har i det litterära system där den presenteras (2005:30). Hon skriver vidare att översatt högprestigelitteratur (litteratur av högre kvalitet till vilken *El valor de educar* skulle kunna sägas tillhöra) har en central

² *Etik för min son*, översatt av Jens Nordenhök 1994

position i det svenska litterära systemet. Denna översatta litteratur, med sin bevarade särprägel från ett annat lands litterära system, kan då vara en kraft som driver litteraturutvecklingen framåt i det nya mottagarsystemet (2005:26). Min utgångspunkt inför översättningen var följaktligen att välja en adekvansinriktad global strategi men ändå söka ta klarspråkshänsyn i de lokala översättningsvalen så långt detta är möjligt.

Översättningen av källtexten har fört med sig flera svårigheter. Översättningen kräver lexikala överväganden, och de textbindande elementen samt de retoriska elementen kan bli föremål för tolkning i texten och behöva omvandlas till ord eller uttryck från en annan ordklass i måltexten. Lita Lundquist framhåller att ordklassbyten emellanåt är nödvändiga, då de språkliga konstruktionerna skiljer sig åt i källspråk och målspråk (2007:46). Ibland behöver den syntaktiska strukturen förändras eller modifieras, exempelvis när det gäller particip- och gerundium-former, där olika satsgradshöjningar expliciterar betydelsen i den svenska måltexten. Med hänsyn till dessa faktorer har jag delat in min översättningsanalys i tre avsnitt där jag fokuserar på översättningslösningar av specifika problem. I varje avsnitt presenterar jag olika exempel och definierar, analyserar, diskuterar och motiverar översättningslösningarna i dessa exempel. I de lokala strategierna har jag ibland valt en mer acceptansinriktad strategi när det gäller de syntaktiska lösningarna för att åstadkomma en fungerande svensk text. Källtextens olika implicita textbindande element behöver expliciteras då det handlar om en förhållandevis komplicerad och informationstät text med ett i viss mån domänspecifikt ordförråd, dvs. det finns ord och begrepp som hänger samman med ämnesområdet filosofi (Holm 2017a:62). Retoriska figurer och situationsbundna språkhandlingar har jag sökt hitta motsvarande uttryck till i måltexten eller expliciterat dem i fraser som jag bedömer kan tydliggöra betydelsen i källtexten. Min avsikt har varit att försöka skapa en idiomatisk svensk måltext och samtidigt ta hänsyn till källtextens innehåll, form och stil.

4 ÖVERSÄTTNINGSKOMMENTAR

Med hänsyn till att en heltäckande översättningsanalys av denna mångfacetterade text av Savater inte låter sig göras inom ramen för detta magisterarbete, har jag valt att fokusera på några aspekter av texten: 4.1 Syntax och nominaliseringar, 4.2 Konnektiver och expliciteringar och 4.3 Retoriska element. Denna inriktning gör att jag direkt centrerar analysen kring de textuella svårigheterna i översättningen och inte de innehållsliga som har med insikter och kunskaper om olika filosofers tänkande att göra. Ett antal valda textavsnitt visar exempel på lösningar av specifika problem utifrån de olika aspekter kring vilka jag har valt att centrera analysen. I anslutning till varje sådant avsnitt följer en kommenterande del där jag förklarar mina lokala översättningsval och jämför resultatet i måltexten med källtexten.

4.1 Syntax och nominaliseringar

De valda citaten är rika på nominaliseringar och syntaktiskt intressanta då de informationstäta delarna av källtexten antingen behöver transformeras till olika satsmotsvarigheter eller hållas mer syntaktiskt källtextnära med hänsyn till textens innehåll.

Det första citatet är hämtat från ett resonemang kring disciplinens vara eller icke vara i undervisningssammanhang. I detta retoriska avsnitt framgår det att oavsett vilken undervisningsmetod som väljs finns det ofrånkomligen ett styrande element – en form av makt - i dem alla. Detta gäller enligt Savater oavsett om ett direktiv läggs på eleven utifrån eller om direktivet införlivas i en undervisningsmodell där barnet själv får styra.

Rad 604 sp ¿qué debemos colegir de todo ello? [...] que obligar al niño a permanecer sentado equivale a una forma sutil de mutilación de su cuerpo y enseñarle a jugar al fútbol a otra no menos artera, que habría de proponerse otro modelo de aprendizaje antidisciplinario, o ningún aprendizaje, o una disciplina indisciplinada o... o qué?

Rad 608 sv Vad bör vi dra för slutsats av allt detta? [...] Att om man tvingar barnet att sitta still är detta ett sätt som kan jämföras med att man stympar dess kropp, och att lära barnet att spela fotboll motsvarar ett annat sätt som inte är mindre lömskt? Att man

skulle behöva bestämma sig för en annan antidisciplinär inlärningsmodell, eller ingen modell alls, eller en odisciplinerad disciplin eller ... eller hur gör man?

Detta textavsnitt delade jag upp i flera meningar för att tydliggöra de frågor Savater ställer i avsnittet. Den sista delen av den andra långa källtextmeningen förvandlades till en ny mening med flera textbindande inslag i måltexten. De textbindande elementen är fetstilade i exemplen:

<i>que <u>obligar</u> al niño</i>	att om man <u>tvingar</u> barnet
<i><u>equivale a una forma sutil de mutilación</u></i>	är <u>detta ett sätt som kan jämföras med</u> att man stympar
<i>a otra <u>no menos artera</u></i>	<u>motsvarar ett annat sätt som inte är</u> <u>mindre lömskt</u>

Infinitivformen *obligar* har jag i sammanhanget tolkat till en konditional bisats med 'om' som en inledande konnektiv. Den utbyggda nominalfrasen *una forma sutil de mutilación* med den inledande verbformen *equivale* förvandlades i den svenska måltexten till en relativ bisats med en något längre inledande verbfras. Den sista delen av satsen, *a otra no menos artera*, är en förtätad predikatslös konstruktion som har satsgradshöjts till en relativ bisats med det finita verbet 'är' i måltexten (Ekerot 2011:214-215). Informationstätheten, med dess implicit uttryckta betydelser i den spanska texten, behövde expliciteras för att kunna förstås av en svensk läsare. Följden blir att meningslängden ökar i den svenska måltexten, men källtextens innehåll uttrycks också mer tydligt. Rune Ingo nämner möjligheten att återge samma grundtanke på många olika sätt men att satsgraderna inte kan bytas ut hur som helst i en översättning med hänsyn till textens stilistiska egenskaper (2007:47). I den första delen av måltexcitatet har syntaxen förändrats mer med hänsyn till informationstäthet och begriplighet. Citatets andra mening är mer retorisk, och här håller jag mig närmare källtextens syntax genom att meningsfragmenten i den senare delen av citatet kvarstår som sådana i måltexten. I hela citatet nyttjar Savater ett jämförelseperspektiv där ett antal exempel och förhållningssätt som avvisar disciplinens betydelse kontrasteras mot varandra, och författaren presenterar dem i frågans form. Jag anser att målttextens jämförelseperspektiv och innehåll motsvarar källtextens, även om

meningslängden ökar i citatets första del av hänsyn till nödvändig explicitering och satsgradshöjningar. Textens form och syntax förändras alltså mer i den första delen av avsnittet än i den andra. Ordet 'alls' i måltexten är ett tillägg som inte motsvaras av något specifikt ord i källtexten. Jag lade till ordet då jag anser att det kan tolkas som en implicit del av källtexten och att det här klargör meningens retoriska karaktär. Rune Ingo benämner detta som en explicit motsvarighet i måltexten (2007:163). Yvonne Lindqvist pekar på vikten av översättarens val på textnivå och den betydelse valen får för målspråkssyntaxen och textens helhet och framhåller att större förändringar av syntaxen i översättningen ofrånkomligen förändrar textens helhet (2005:110-111). Här handlar det dock inte om några större förändringar. De opersonliga konstruktionerna i källtexten överförs till motsvarande konstruktioner i måltexten. Ett pronomen läggs till i den sista lilla frasen *o qué?* ('eller hur gör man?'). Där har jag expliciterat det jag uppfattar som ett implicit innehåll, dvs. en fras med subjekt och predikat i förhållande till hela meningsinnehållet. Med hänsyn till att innehåll, retorik och jämförelseperspektiv överförs till måltexten kan det översatta textavsnittet sägas vara mer präglad av en adekvansinriktad lokal strategi än en acceptansinriktad sådan.

Citatet som följer inleder kapitlets mest fräna avsnitt där kritiken riktas mot vår tids konsumtionskultur. Författaren menar att kultur inte är en konsumtionsvara utan något man tar ansvar för. Han framhåller att det kreativa arbetet som skapar kulturen inte kan separeras från den disciplin som är nödvändig för att kunna ta sig an den.

Rad 766 sp La gran verdad, de que un empeño laborioso y disciplinado puede ser no sólo gratificante en sí mismo sino requisito inexcusable para comprender *desde dentro* [...]

Rad 766 sv Den verkliga sanningen, att en idog och disciplinerad ansträngning inte bara kan vara en belöning i sig, är att denna ansträngning är ett ofrånkomligt villkor för att *på djupet* förstå [...]

La gran verdad översattes till en svensk idiomatisk motsvarighet, kollokationen 'Den verkliga sanningen'. Måltextens fras 'är att denna ansträngning är ett ofrånkomligt villkor' har sin satsmotsvarighet i *sino requisito inexcusable* i KT – en nominalfras med inledande konjunktion, *sino* - 'utan'. Det finns en anaforisk syftning i denna spanska nominalfras som refererar till nominalfrasen *La gran verdad* tidigare i meningen. Ekerot talar om

nominaliseringen som en möjlighet att skapa koncentration i texten och att utelämna det som ändå framgår av sammanhanget (2011:225). I måltexten satsgradshöjs och expliciteras innehållet i denna nominalfras och bildar en fortsättning på huvudsatsen efter föregående långa inskott. Därmed försvinner den textbindande konjunktionen *sino* - 'utan' i måltexten, då den inte behövs i måltextens fullständiga huvudsats. Med hänsyn till referensbindningen i måltexten blev det däremot nödvändigt att lägga till 'denna ansträngning' i och med satsgradshöjningen. Här handlar det om en tillagd lexikalisk anafor för att skapa sammanhang i texten (Lundquist 2007:12). Den lokala strategin kan betecknas som acceptansinriktad när det gäller syntaktiska förändringar och adekvansinriktad i fråga om innehåll och argumentativ riktning i texten.

sp La gran verdad [...] sino requisito inexcusable

sv Den verkliga sanningen [...] är att denna ansträngning är ett ofrånkomligt villkor

Det citat som kommer här nedan inleder ett avsnitt där Savater tar upp tvångsdimensionen i läroprocessen. Författaren klargör att det inte är läraren som har barnets mognadsmönster som förebild, utan barnet behöver studera och rekommenderas/åläggas de kvalitéer som kännetecknar den mogna människan – kvalitéer som självständighet, sociala förtjänster och intellektuell disciplin. Han tydliggör alltså att det inte räcker med en elevs inre utvecklingsmöjligheter som enda utgångspunkt för att utvecklas.

Rad 306 sp A fin de reconciliar la parte de coacción que implica toda enseñanza con el postulado de la libertad personal moderna algunos pedagogos insisten en que el objetivo de la enseñanza es desbrozar por imposición la libertad latente del neófito para que florezca plenamente. El propio Kant piensa de este modo, [...] (r. 309)

Rad 306 sv I syfte att förena tvångsaspekten, som följer med all undervisning, med vår tids antagande om personlig frihet, håller en del pedagoger fast vid att målsättningen med undervisning är att rensa bort kraven på den nya samhällsmedlemmen för att hen ska få blomstra helt och hållet. Självaste Kant tänker på detta sätt, [...] (r. 309)

Denna 43 ord långa källtextmening motsvaras av en 45 ord lång måltextmening. Även om det enligt Lisa Holm inte finns uppdaterade LIX-värden för normal meningslängd i svenska texter av denna källtexttyp (15-20 ord per mening på 70-80-talet) kan man

konstatera att måltextmeningen är ovanligt lång (Holm 2017b:40). Jag valde att inte bryta upp syntaxen då jag anser att Savaters resonemang ändå går att tydliggöra inom ramen för en enda måltextmening. Jag har svårt att se att en transformerad och textkomprimerad målspråksversion skulle vara möjlig utan att göra våld på författarens resonerande sätt att propagera för sin ståndpunkt. Meningens inledande del kan upplevas som något upphackad av en svensk läsare som är van vid klarspråk. Om man senarelägger inskottet i den första meningen, med tillägg av det indefinita pronomenet 'något', går det inte att utläsa en tydlig referens. Som grammatisk anafor kan detta pronomen referera antingen till 'tvångsaspekten' eller till 'personlig frihet' (Lundquist 2007:61-63).

I syfte att förena tvångsaspekten med vår tids antagande om personlig frihet – något som följer med all undervisning - håller en del pedagoger fast vid [...]

Riktningen i Savaters resonemang pekar fram mot det avslutande målet i meningen: '[...] för att hen ska få blomstra helt och hållet' och jag bedömer att kontrasten i källtextens övergång till nästkommande mening "El propio Kant [...]" speglas på motsvarande sätt i måltexten: 'Självaste Kant [...]'. Jag uppfattar också att placeringen av det förstärkande "El propio" framför "Kant" speglar en viss attityd hos författaren gentemot nämnda filosof och att denna attityd bör komma till uttryck i den svenska måltexten. Ett mindre markerat målspråksalternativ hade varit 'Kant själv'. När det gäller hänsynstagande till olika stilarter framhåller Rune Ingo att den språkform översättaren väljer bör styras av textens ändamål och författarens intentioner. Han betonar också att ju mer välformulerad en text är desto mer uppmärksam bör översättaren vara på den språkliga formen (2007:82-83). Jag uppfattar att Savaters snirkliga språkbruk är ett medvetet val från författarens sida och att han använder sina filosofiska och retoriska kunskaper för att argumentera för sin ståndpunkt inför läsaren. Jag bedömer alltså att frasen "El propio Kant" bör översättas adekvansinriktat och valde därför 'Självaste Kant' som målspråksalternativ.

4.2 Konnektiver och expliciteringar

Citaten i denna del av analysen visar i tur och ordning på en konnektivs textbindande effekt, hur vaghet i en lexikaliserad enhet kan expliciteras, hur

mjukare argumentativa konnektiver finner sin motsvarighet i måltexten, hur implicita uttryck i källtexten kan expliciteras i måltexten, val mellan olika expliciteringsmöjligheter, dvs. att välja uttryck med större extension eller större intension.

Närmast nedanstående citat ingår i ett avsnitt där Savater belyser kontrasten mellan den moderna tidens påbudna ideal om personlig frihet och undervisningssituationens krav på anpassning. Författaren framhåller att frihet är att erövra en normerande självständighet och att den processen sker via lärandet; en anpassningsprocess som bara är möjlig inom en gemensam samhällsram.

Rad 230 sp Ni siquiera Rousseau creo que pensase de otro modo, pues su «libertad» natural no es más que adaptación a determinaciones espontáneas ignoradas como tales y su protesta contra las «cadenas» sociales que se nos imponen se acompaña de una larga meditación pedagógica para asumirlas y transformarlas de modo emancipador.

Rad 236 sv Jag tror inte ens att Rousseau tänkte annorlunda, för hans naturliga ”frihet” är inget annat än en anpassning till spontant fattade beslut där man bortser från hur dessa fattas. Hans protest mot de sociala ”bojor” som läggs på oss följs av en lång pedagogisk reflektion med syftet att vi ska kunna bära dem och förvandla dem till något som frigör.

Källtexten inleder direkt med det retoriska, adversativa och konnektiva uttrycket *Ni siquiera*, medan måltextens motsvarande uttryck ’inte ens’ placerades på satsadverbialets plats. Den textbindande effekten blir därmed inte lika påtaglig som i källtexten, men satsen flyter i gengäld bättre för en svensk läsare. Översättningen av den utbyggda nominalfrasen *determinaciones espontáneas ignoradas como tales* har jag löst på följande sätt: Jag har tolkat det som att verbformen ’fattade’ är implicerad i substantivet *determinaciones* och har därför expliciterat detta i måltexten. Participiformen *ignoradas* förvandlades till en relativ bisats ’där man bortser från’ och i fråga om *como tales* har jag gjort ett friare lexikalt val. Ordagrant översatt kan uttrycket översättas med ’som sådana’. Ett sådant uttryck fungerar som ett avslutande refererande påhäng till den spanskan frasens utbyggda nominalfras, men inte i kombination med den svenska relativa bisatsen. I sammanhanget uppfattar jag att ’hur dessa fattas’ refererar till ’spontant fattade beslut’ på motsvarande sätt som källtextens *como tales* vars innebörd expliciteras för en svensk läsare. Den tolkade

betydelsen av detta uttryck har samband med verbformen 'fattade' som jag tidigare expliciterade ur ordet *determinaciones*.

Den finala konnektiven *para* har i detta sammanhang fått sin svenska motsvarighet i uttrycket 'med syftet att vi ska kunna'. Jag uppfattar att ordet *para* här fungerar som en konnektiv och sökte därför hitta ett svenskt uttryck som skulle kunna explicitera betydelsen av den spanska konnektiven i måltexten. Lisa Holm talar om vaghet (2017a:42) och framhåller att språket överför betydelse, men att det i sig inte innefattar hela betydelsen; med andra ord finns det alltid en vaghet i de lexikaliserade enheterna. En person med spanska som modersmål gör med andra ord säkerligen inferenser, dvs. lägger in mer i ordet än vad som uttrycks textligt utifrån konnektiven *para* i just detta textsammanhang (Lundquist 2007:72-73). Som översättare till en svensk måltext behöver jag emellertid explicitera den tolkade betydelsen. Det finns ingen lexikaliserad betydelsekomponent i ordet *para* som grund för min tolkning av betydelsen, utan jag tolkar utifrån det jag uppfattar som en möjlig följd av resonemanget i hela det citerade textavsnittet (Holm 2017a:39-40). Den lokala strategin här kännetecknas både av en adekvansinriktad strategi i fråga om det lexikala innehållet och textbindningen och mer acceptansinriktad när det gäller syntaktiska hänsynstaganden.

I nästkommande citat poängterar Savater att våra samhällen producerar människor framför allt, och oavsett om de nya samhällsmedlemmarna samtycker eller ej räknar vi med deras resurser och ger dem uppdraget att ta ansvar för mänskligheten:

Rad 103 sp Hace falta pues preparar a los neófitos, cuyas fuerzas intactas son necesarias para que la gran maquinaria no se extinga, a fin de que sepan ayudarnos y sostengan todo aquello de lo que la fatalidad biológica nos va haciendo a los mayores poco a poco dimitir.

Rad 104 sv Det är således nödvändigt att fostra nya samhällsmedlemmar, vars intakta resurser är oundgängliga för att inte hela samhällsmaskineriet ska sluta fungera, och för att de ska kunna hjälpa oss och upprätthålla allt det som det biologiska ödet kontinuerligt och successivt får oss äldre att lämna.

Den sparsmakade retoriken signaleras via författarens val av konnektiver. Det inledande adverbiala och konsekutiva uttrycket *Hace falta pues* signalerar att något behövs och måltexten inleds på motsvarande sätt med 'Det är således nödvändigt'. Det finala uttrycket

a fin de que motsvaras här av 'för att' i måltexten, med tillägg av det additiva 'och' i måltexten för att binda samman de två satserna i meningen. Enligt Hellspong & Ledin visar förekomsten av konsekutiva och finala konnektiver på att textbindningarna är starkare än i en text med temporal och additiva konnektiver (1997:88). Icke desto mindre uppfattar jag att det lilla ordet *pues* - 'således' gör att det argumentativa *hace falta* framstår som mer mjukt. En final konnektiv som *a fin de que* varskar om ett tydligt motiv bakom författarens argumentation, men resonemanget som följer är också konsekutivt i det att han förklarar varför något är nödvändigt. Med hänsyn till detta anser jag att de konnektiva uttryck jag valt i översättningen fungerar på motsvarande sparsmakade sätt i måltexten. Det adverbiala uttrycket *poco a poco* har här översatts till 'kontinuerligt och successivt' med hänsyn till betydelsen hos gerundium-formen *haciendo*, som i kombination med verbet *ir* här uttrycker långsam progressivitet eller förändring (Fält 2000:299). Trots att hela källtextmeningen är lång har jag valt att inte bryta upp den i måltexten då jag bedömer att resonemanget går att tydliggöra inom en och samma mening i måltexten. Meningen inleds med ett konnektivt uttryck både i källtext och måltext. Meningslängden är något längre i måltexten, vilket delvis beror på att spanskans verbformer inkluderar pronomen till skillnad från i svenska språket. Nominalfrasen *la gran maquinaria* har jag tolkat och expliciterat till kollokationen 'hela samhällsmaskineriet' som en motsvarande fras i måltexten. Tilltalet i texten är inledningsvis opersonligt i både källtext och måltext, men blir sedan mer personligt då Savater inkluderar sig själv i ett text-vi. Även detta tilltal korresponderar på motsvarande sätt i måltexten. Den lokala strategin får här betraktas som framför allt adekvansinriktad både i fråga om innehåll, form och argumentativ styrka.

Kommande citat ingår i det avsnitt som avslutar det aktuella kapitlet. Här understryker författaren att pedagogik mer handlar om konst än om vetenskap:

Rad 1060 sp ¡Cuántas veces la vocación del alumno se despierta más por adhesión a un maestro preferido que a la materia misma que éste imparte! Quizá la excesiva personalidad del maestro pueda dificultar o aun pervertir su función de mediador social ante los jóvenes, pero tengo por indudable que [...]

Rad 1060 sv Hur många gånger väcks inte ett verkligt intresse hos eleven mer tack vare att eleven känner förtroende för en favoritlärare än för det ämne som hen förmedlar kunskaper om! Kanske kan en omåttligt stor lärarpersonlighet försvåra eller till och med

negativt påverka den funktion läraren har i att göra det möjligt för de unga eleverna att förstå samhället, men jag anser det vara utom allt tvivel att [...]

Substantivet *la vocación* är ett polysemt ord som kan betyda t.ex. 'fallenhet' eller 'livsuppgift' (även med religiös innebörd). I det här fallet handlar det om ett polysemt ord som har olika betydelser beroende på kontexten (Holm 2017:73). Ordet är här förbundet med verbet *despertar* och det handlar i sammanhanget om att 'väcka ett intresse'. Med hänsyn till att uttrycket ingår i ett utrop som i hög grad ger eftertryck åt det författaren vill framhålla, ser jag hela uttrycket som en explicit motsvarighet till det som bara framgår implicit i källtextens sammanhang (Ingo 2007:163). Prepositionen *por* i uttrycket *por adhesión* får här en textbindande funktion som i måltexten motsvaras av 'tack vare'. Lita Lundquist visar på att exempelvis spanskan kan sakna konnektorer men att den i gengäld ha andra markörer som visar på logiska sammanhang i texten (Lundquist 2007:64-66). Även Hellspong & Ledin framhåller att många olika slags ord kan fungera som konnektiver, bland annat ord som visar på en orsak eller en slutsats (1997:88), och i den första meningen finns det ett tydligt orsakssamband mellan det som står före respektive efter uttrycket *por adhesión*. Substantivet *adhesión* kan betyda 'anslutning' eller 'vidhäftning'. Jag valde att verbalisera det första ordet (ansluta sig till) och fann då synonymen 'anknyta till'. Att knyta an till något kan innebära att hysa ett visst förtroende och denna tankegång ledde fram till verbfrasen 'känna förtroende för'.

I frasen *pervertir su función de mediador social ante los jóvenes* kan verbet *pervertir* översättas till exempelvis 'fördärva' eller 'förleda'. Enligt SAOB (2012) kan 'fördärva' användas konkret: 'fördärva, dvs svårt skada något' eller abstrakt: 'fördärva sin ekonomi'. Verbet 'förleda' kan betyda 'locka någon till ett felaktigt beteende' (ibland med bibetydelse av förförelse) eller 'ge felaktig uppfattning'. Inget av dessa två verb fungerar i kombination med det som i texten handlar om lärarens funktion att skapa förståelse för samhället hos eleverna. Betydelseerna hos verben förenas i att det handlar om negativ påverkan. Verbuttrycket 'att negativt påverka' som jag sedan valde har större extension och skulle kunna ses som en hyperonym till båda verben. Jag uppfattar att uttrycket skapar mindre eftertryck i texten än den spanska motsvarigheten, men ändå fungerar i sammanhanget (Holm 2017a: 55-56).

Den utbyggda nominalfrasen *su función de mediador social ante los*

jóvenes erbjuder flera översättningsmöjligheter: man kan välja ett uttryck som har större extension och explicitera innebörden i *mediador social* i sammanhanget - 'lärarens samhällsfunktion' (*su función social*) som förmedlare av kunskap till eleverna. Ett annat alternativ kan vara en fras med större intension - 'att läraren skapar möjlighet för de unga att förstå samhället'. Det andra alternativet kan ses som en parafrasering av uttrycket lärarens samhällsfunktion, men bygger i högre grad på tolkning och explicitering av källtextens frasinnehåll i måltexten (Holm 2017a:15-16). Nominalfrasen *su función* får här betydelsen 'den funktion läraren har' och *de mediador social* får då betydelsen 'i att göra det möjligt att förstå samhället'. Frasen *ante los jóvenes* har i detta avsnitts undervisningssammanhang översatts till 'för de unga eleverna'. Det första översättningsalternativet speglar tydligare vad textavsnittet handlar om, nämligen undervisningssituationen. Det andra alternativet zoomar ut och betraktar lärarens roll från ett mindre konkret perspektiv, men här krävs fler friare översättningsval i förhållande till vad som kan utläsas lexikaliskt i texten. Syntaxen förändras i mindre utsträckning i alternativ ett i förhållande till källtexten än vad alternativ två gör. Översättningslösningen av den utbyggda nominalfrasen är mer acceptansinriktad i fråga om de syntaktiska förändringarna. Denna förändrade struktur påverkar hur innehållet i måltextfrasen utformas, men denna explicitgör ändå tolkningen av måltextens innehåll:

Rad 1065 sp pervertir su función de mediador social ante los jóvenes

Rad 1067 sv 1 negativt påverka lärarens samhällsfunktion som förmedlare av kunskap till eleverna

Rad 1067 sv 2 negativt påverka den funktion läraren har i att göra det möjligt för de unga eleverna att förstå samhället

4.3 Retoriska element

Citaten i denna del innehåller retoriska figurer och situationsbundna språkhandlingar av retorisk karaktär. Exempelen är intressanta då de visar på svårigheten i att hitta exakta motsvarigheter till källtextens specifika stilgrepp, både i fråga om rytm, betydelse, styrka och textbindningskänsla.

Den stilistiska anaforen *Es poco, es algo, es todo* fungerar som

argumentativ markör i Savaters talan för undervisandets och lärandets betydelse. I det aktuella textavsnittet utgör denna anafor, tillsammans med den efterföljande metaforen, kulmen i ett längre resonemang. Huvudtanken i detta avsnitt är att fostran i form av utbildning är en oundgänglig förutsättning för att unga individer ska kunna bli självständiga.

Rad 173 sp Es poco, es algo, es todo, es el embarque irremediable en la condición humana.

Rad 175 sv Det är lite, det är något, det är allt, det är att utan återvändo änta det skepp som utgörs av människans levnadsvillkor.

Stegringen fram till anaforen byggs upp genom att textavsnittet successivt blir mindre befolkat och mer abstrakt och filosofiskt. Det finns en stegring inbyggd även i själva anaforen i det att styrkan i det som kommenteras ökar för varje upprepat element. Riktningen i anaforens argumenterande drag är alltså kongruent, dvs. spretar inte åt olika håll (Holm 2017b:55). Metaforen *es el embarque irremediable* innehåller det polysema substantivet *embarque* som enligt Norstedts lexikon i konkret mening kan betyda 'lastning', 'last' och i bildlig betydelse 'trångmål' (2009a). För att finna en svensk översättningsmotsvarighet fick jag omvandla substantivet till ett verb 'lasta' (placera last på olika transportmedel, såsom fartyg t.ex.). I Maria Moliners lexikon (2007) ges emellertid verbet *embarcar* betydelsen 'någon företar sig eller tar del av något som vanligtvis är riskabelt'. Jag fann sedan ett verbuttryck som innefattar en aktiv handling, 'gå ombord' och därigenom synonymen 'äntra'. Adjektivet *irremediable* kan betyda 'obotlig' eller 'ohjälplig' (en ohjälplig situation t.ex.). En synonym till 'ohjälplig' kan vara 'oåterkallelig' som i sin tur ger synonymen 'definitiv' (2009b). Med ett tillagt -t förvandlas ordet till ett adverb som kan bytas ut mot det adverbiala uttrycket 'utan återvändo'. Det hela resulterade inte i en svensk metafor utan i en verbfras med adverbial bestämning. Genom att nominalfrasen med inledande preposition i slutet av citatet, *en la condición humana*, satsgradshöjdes skapades en relativ bisats med ett jämförande uttryck i den svenska måltexten: 'som utgörs av människans levnadsvillkor'. Källtextens bildled, *el embarque*, motsvaras alltså i måltexten av verbfrasen 'att äntra det skepp' och tillsammans med den efterföljande relativa bisatsen 'som utgörs av människans levnadsvillkor'

förvandlades källtextens metafor till en liknelse i måltexten (se den understrukna delen i exemplet ovan).

Jag har använt mig av en lokal adekvansinriktad strategi i fråga om källtextens anafor i exemplet och bedömer att anaforen i måltexten motsvarar denna både när det gäller betydelse och retorisk styrka. Frasens syntax förändras dock något i översättningen eftersom måltextens pronomen måste expliciteras. När det gäller källtextens metafor överförs större delen av innehållet i den till måltexten. En betydelsekomponent går dock förlorad i överföringen, nämligen risktagandet som uttrycks i ordet *embarque*. Enligt Yvonne Lindqvist är detta en översättning med korresponderande betydelse med en viss bildförlust. I sin bok som handlar om skönlitterär översättning till svenska betecknar hon denna strategi som mer acceptansinriktad (2005:121 och 134). Lita Lundquist kallar förlusten av en betydelsekomponent för semantisk underöversättning (2007:96). Den lokala strategin kan som helhet här alltså ses som både adekvansinriktad och acceptansinriktad.

Följande citat är hämtat från ett avsnitt där Savater framhåller att mänsklig ansträngning är en förutsättning för att vi ska kunna ta vårt kulturella ansvar, eftersom det är detta ansvarstagande som gör oss mänskliga. I avsnittet låter Savater journalisten François de Closets framföra författarens perspektiv i kapitlets mest fräna kritik gentemot samtidens konsumtionskultur.

Rad 780 sp ¿Acaso es la belleza lo que os tienta? Utilizad cremas y píldoras, recurrid a los masajes, a la cirugía estética, id a la cura de talasoterapia, envolvedlo todo en una indumentaria atrayente, tal es el precio de la belleza. Elevado, eso ni que decir tiene.

Rad 781 sv Är det kanske skönheten som frestar er? Använd då krämer och piller, ta er tillflykt till massagebehandlingar, till den estetiska kirurgin, till hydroterapibehandlingar, och packa in allt i en attraktiv klädsel – sådant är skönhetsens pris. Sublimt, utan tvivel!

Redan i citatets första fråga som sammanfattar ett tidigare resonemang i texten blir jag som läsare indragen i texten och uppmanas att ta ställning till ett antal situationsbundna språkhandlingar av retorisk karaktär. Språkhandlingarna i avsnittet är negativa i den meningen att de vill begränsa textmottagarens handlingsfrihet och i det att sarkasmer används för att skapa distans till det som kritiseras (Hellspong och Ledin 1997:164-165). I

den andra meningen har den textbindande konjunktionen 'då' lagts till i måltexten. Jag tolkar detta som en implicit betydelse i svaret på den inledande retoriska frågan. 'Då' kan här fungera som ett tydliggörande av den sarkastiska tonen (starkare än en ironisk ton) i hela den efterföljande meningen. Citatet avslutas med ett uttryck som än mer framhäver den sarkastiska retoriken: *Elevado, eso ni que decir tiene.* (Sublimt, utan tvivel!) Rune Ingo betonar att hyperboler, retoriska frågor, antiteser och andra stilgrepp präglar texten på ett särskilt sätt och att detta om möjligt bör bevaras i översättningen (2007:82). Det spanska adjektivet *elevado*, 'sublim' eller 'högsint' kan användas med bildlig betydelse i spanskan. Ordet blev ett predikativ, 'sublimt', i måltexten. Innehållet i den resterande frasen skulle kunna översättas med 'detta behöver man inte ens säga att det är'. I sin form och stil kan man dock knappast säga att denna fras motsvarar källtextfrasen. Den får en alltför förklarande karaktär i förhållande till källtextens mer snärtiga frasrytm. Per Lagerholm talar om vikten av rytm i alla skrivna sammanhang, men säger samtidigt att rytm skapas på ett mer intuitivt sätt i sakprosa än i poesi (2008:75). Jag sökte finna en kortare fras som bär motsvarande betydelse och retoriska prägel i måltexten. Frasen 'utan tvivel' fungerar som en antites och får kanhända ännu mer tyngd i måltexten än i källtexten genom det efterföljande utropstecknet men som andas distans till det som kritiseras liksom i källtexten. Det konnektiva ordet *acaso* i källtexten flyttas i exemplet ovan till satsadverbialets plats i måltexten och mister därmed något av den tydliga textbindningskänsla som skapas genom placeringen i källtextens fundament. Kanske kan man se utropstecknet sist i citatet som en argumentativ kompensation till den syntaktiska förändringen. Lagerholm visar på de olika funktioner ett språk i bruk kan ha och poängterar att användningen av språket alltid har ett visst syfte. Han framhåller att det är just detta syfte som gör att man förstår varför stilen i en text formas på ett specifikt sätt (2008:46). Utifrån Lagerholms resonemang skulle ordet *acaso* kunna representera den första meningens expressiva funktion, dvs. syftet med ordet är att ge uttryck för en viss känsla, i det här fallet av ironi. Utan detta ord i meningen skulle resterande delen av meningen kunna uppfattas som informativ i det att något efterfrågas eller direktiv som ett något mildare försök att påverka mottagaren av texten (2008:48-50).

5 SAMMANFATTNING

Jag har försökt att skapa en idiomatisk svensk måltext och ändå bevara källtextens retoriska styrka, textbindande element samt textens innehåll och budskap. Emellanåt har jag förändrat syntaxen, när jag bedömt detta som nödvändigt för att få till en idiomatisk svensk måltext. Då jag uppfattar Savaters text som en blandning av skönlitterär stil och sakprosastil med såväl konstnärliga som vetenskapligt-teoretiska och informerande drag har de lokala översättningsvalen emellanåt inneburit en avvägning mellan olika strategier. Den globala översättningsstrategin har varit adekvansinriktad. I de lokala strategierna har jag ibland valt en mer acceptansinriktad strategi, framför allt när det gäller de syntaktiska lösningarna. I dessa lösningar har jag vid ett flertal tillfällen valt att förändra syntaxen med hänsyn till informationstätheten och informationsstrukturen. Expliciteringar och satsgradshöjningar har då förlängt meningenslängden för att åstadkomma en fungerande svensk text. Det finns också ett analys exempel där jag har hållit mig närmare källspråkets syntaktiska struktur. Där bedömde jag att författarens resonemang hölls samman bättre genom att inte bryta upp källtextens syntax i måltexten. Textens innehåll, textbindningen, mina lexikala överväganden, de retoriska elementen och textens argumentativa riktning har varit föremål för tolkning i de valda exemplen. Dessa tolkningar synliggörs i översättningsvalen och här har de lokala strategierna varit mer adekvansinriktade.

Jag har fått större förståelse för svårigheterna i att översätta en komplex och mångfacetterad text av en av 1900-talets berömda spanska tänkare. Arbetet har varit oerhört stimulerande. I det parallella arbetet med översättning och källtextanalys har jag omarbetat olika delar av texten åtskilliga gånger, då analysen har givit mig nya insikter om textens specifika drag i några av de mest komplicerade avsnitten. Textanalysen har haft en avgörande betydelse för att få en helhetsbild av textens karaktär. Bearbetningsprocessen har förhoppningsvis skapat en svensk måltext som gör något mer rättvisa åt filosofen Fernando Savaters text.

LITTERATURFÖRTECKNING

Primär källa

Savater, Fernando (1997). *El valor de educar*. Denna utgåva: 2008. Barcelona: Editorial Ariel.

Sekundära källor

Ekerot, Lars-Johan (1995). *Ordföljd, tempus och bestämdhet*. Denna utgåva: 2011. Malmö: Gleerups Utbildning.

Enkvist, Inger (2006). *Spanska tänkare under 1900-talet*. Stockholm: Thales.

Fält, Gunnar (2000). *Spansk grammatik för universitet och högskolor*. Lund: Studentlitteratur.

Hellspong, Lennart och Ledin, Per (1997). *Vägar genom texten*. Lund: Studentlitteratur.

Holm, Lisa (2017a). *Semantiska grundbegrepp*. Kompendium. Lund: Lunds universitet.

Holm, Lisa (2017b). *Stilistik*. Kompendium. Lund: Lunds universitet.

Ingo, Rune (2007). *Konsten att översätta*. Lund: Studentlitteratur.

Lagerholm, Per (2008). *Stilistik*. Lund: Studentlitteratur.

Lindqvist, Yvonne (2005). *Högt och lågt i skönlitterär översättning till svenska*. Uppsala: Hallgren & Fallgren Studieförlag.

Lundquist, Lita (2007). *Oversættelse. Problemer og strategier, set i tekstlingvistisk og pragmatisk perspektiv*. Fredriksberg C: Forlaget Samfundslitteratur.

Moliner, María (2007). *Diccionario de uso del español*. Första upplagan. Madrid: Editorial Gredos.

Norstedts (2009a). *Norstedts stora spanska ordbok*. Stockholm: Norstedts.

Norstedts (2009b). *Norstedts svenska synonymordbok*. Femte upplagan, 2009. Stockholm: Norstedts Förlagsgrupp.

Savater, Fernando (1991). *Ética para Amador*. Denna utgåva: 2011. Barcelona: Editorial Ariel.

Svenska Akademien. *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket (SAOL)*. Fjortonde upplagan, 2015. Stockholm: Svenska Akademien.

Svenska Akademien (2012). *Svensk Ordbok (SAOB)*. Stockholm: Svenska Akademien-

Elektroniska källor

<https://www.merriam-webster.com/.../non%20omnis%20moriar>

https://sv.wikipedia.org/wiki/Jean-Jacques_Rousseau

https://sv.wikipedia.org/wiki/Michel_Foucault

<https://plato.stanford.edu/entries/novalis/>

